

УДК 338.43:638.1(477)

О.М. Яценко

к. е. н.

Державний агроекологічний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ГАЛУЗІ БДЖІЛЬНИЦТВА У СВІТІ ТА УКРАЇНІ

Проаналізовано сучасний стан та проблеми розвитку галузі бджільництва України. Оцінені внутрішній та зовнішній ринки бджолопродукції, основних товаровиробників, обсяги виробництва, цінову політику в галузі. Встановлено деструктивний вплив факторів макросередовища, які зумовлюють обмежену місткість вітчизняного ринку бджолопродукції та неможливість за даних умов мати експортоорієнтовану спрямованість галузі. Окреслені головні напрями вирішення проблеми.

Постановка проблеми

В умовах глобалізації світових ринків і дії жорсткої конкуренції виходити на міжнародні ринки необхідно з продукцією високої якості, яка підтверджена міжнародними сертифікатами попиту і кон'юнктури світового ринку. Важливою статтею експортного потенціалу аграрного сектора України потенційно може стати продукція галузі бджільництва. Країна входить в п'ятірку провідних виробників меду за валовим обсягом виробництва і за рівнем споживання цього продукту на душу населення. В даному секторі зайнято близько 700 тис. осіб, а це 1,5 % від населення країни. Проте індустрія бджільництва та ринок меду в країні відзначається неорганізованістю, що призводить до стримування розвитку галузі та низької її ефективності. Внутрішній ринок меду насичений саме в тому стані, в якому він перебуває. Безпосередньо виробники не в змозі щось змінити, дати поштовх для перетворень може лише держава. Важливим завданням також виступає збільшення експорту бджолопродукції, адже результати експортної діяльності країни значною мірою визначають характер її участі в системі міжнародної торгівлі та інших форм співробітництва за її участі. Експортний потенціал не тільки значною мірою визначає можливості держави в цілому та окремих суб'єктів господарювання закуповувати товари ззовні, а й прямо чи опосередковано впливає на всі інші форми національної участі в міжнародній економічній діяльності. Зусилля держави повинні концентруватись на сприянні розвитку галузі бджільництва і збільшенні обсягів продукції її виробництва, перетворенні її у високоефективну, конкурентоспроможну галузь. Це обумовило вибір напряму дослідження.

Аналіз попередніх досліджень

Дослідженню питань адаптації АПК України до умов міжнародної конкуренції присвятили свої публікації Власов В., Гончарук А., Зоря С.,

Могильний О., Мостовий Г., Саблук П., Сидоренко О., Фон Крамон-Таубадель Ш. [1, 4, 5, 8, 9, 11, 12, 13, 17]. Питаннями розвитку ринку бджолопродукції та формуванням його пріоритетних напрямів займаються: Букреев А., Деготюк В., Порембский А., Серп'енко О., Ференчук В., Цехмістренко Г., Шамрай Г, Шеленгович І. [3, 16, 18, 19] та ін. Проте дослідженню методологічних засад забезпечення конкурентоспроможності галузі бджільництва України в умовах глобалізації світового ринку продовольства достатньо уваги ще не приділено. Незважаючи на безумовну значущість проведених досліджень, залишаються невисвітленими питання: як саме має реалізовуватися економічний потенціал галузі в умовах посилення інтеграційних процесів, що вимагає підвищення конкурентоспроможності бджолопродукції і закріплення її порівняльних переваг на міжнародному ринку.

Мета та методика дослідження

Метою даного дослідження є оцінка сучасного стану галузі бджільництва України. *Об'єктом* дослідження є процес забезпечення конкурентоспроможності бджільництва України в умовах ринкової економіки. *Предметом* дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів формування та ефективного розвитку галузі бджільництва.

У процесі дослідження використані загальні і спеціальні економічні методи: індукції і дедукції, абстракції, узагальнення, системного підходу до явищ, що вивчаються, а також розрахунково-конструктивний, прогнозування та ін [2, 20]. Для теоретичного обґрунтування проблем галузі бджільництва України в умовах ринкової трансформації аграрного сектора використаний абстрактно-логічний метод [7, 10]. За допомогою статистично-економічного методу були проаналізовані основні результати дослідження [14, 15] та визначено стан зовнішньоекономічних відносин області в аграрній сфері.

Результати досліджень

Україна входить до п'ятірки країн – найбільших виробників меду, поступаючись Китаю, США, Аргентині й Туреччині (табл. 1). Найбільшим світовим виробником є Китай, там виробляють близько 255 тис. т меду на рік та експортують щорічно 100 тис. т. Проте споживання цього продукту на душу населення в країні незначне – лише 100 грамів на рік. За оцінкою зарубіжних та вітчизняних експертів китайський мед і вся супутня продукція бджільництва – пилок, маточне молочко тощо є найдешевшими у світі, ціна у країні становить 1 дол. США за 1 кг. Якість меду теж оцінюють як низьку та імпортують в основному як технічний – для потреб кондитерської, парфумерної і фармацевтичної промисловості. Другим за розміром виробником меду у світі є США (84 тис. т). Країна до того ж імпортує близько 66 тис. тонн, тому споживання на душу населення

становить півкілограма (1,5 кг) на рік – як і у Великобританії з Францією. Максимальне споживання меду на душу населення в Австралії – 1,6 кг на рік, Греції – 1,4 і Німеччині – 1,1 кг. При цьому Німеччина, як і інші європейські країни, мед в основному імпортує – до 83% від обсягу споживання. Власне виробництво там малопотужне, дається взнаки недостатність медоносної бази внаслідок високої індустріалізації. Японія, в якій споживання на 1 людину складає 0,3 кг, імпортує 93% меду і тільки 7% складає власне виробництво. В Україні з урахуванням валового меду споживається 1,2 кг на людину на рік, займаючи за цим показником одне з перших місць.

Найбільшими імпортерами меду в світі виступають європейські країни, зокрема Німеччина, яка купує щороку до 90 тис. т, Франція і Великобританія імпортують 15 та 23 тис. т відповідно. Значна частка світового імпорту припадає на США та Японію – близько 24 і 10% відповідно.

Таблиця 1. Ринок меду за показниками основних споживачів, 2000-2005 рр.

Країна	Населення, тис. чол.	Потреба в меді за міжнародними нормами, тис. т	Споживання в рік, тис. т	В т.ч.			Споживання на 1 людину, кг	Задоволення нормативної потреби, %	У т.ч.	
				власний, тис. т	імпорт, тис. т	експорт, тис. т			Власне виробництво, тис. т	Імпорт, %
Китай	129238	2326	151	25	4	10	0,1	0,06	100	-
Японія	127335	229	43	5	40	7	0,3	19	7	93
США	285926	514	147	84	66	3	0,5	29	57	43
Канада	310115	56	27	35	5	13	0,9	40	100	-
Німеччина	8207	148	93	20	95	22	1,1	63	22	83
Росія	144664	260	53	53	-	-	0,4	20	100	-
Франція	59453	107	28	15	16	3	0,5	26	54	46
Італія	57503	103	18	10	12	4	0,3	17	56	44
Іспанія	39921	72	39	32	15	8	1,0	54	54	22
Польща	38577	69	2	10	3	11	0,3	0,03	100	-
Греція	10623	19	15	14	2	1	1,4	71	93	7
Угорщина	9917	18	4	16	1	13	0,4	22	10	-
Австралія	8075	15	13	9	5	1	1,6	87	69	31
Україна	49112	88	59	60	-	1	1,2	67	100	-

Джерело: [21].

Оцінюючи сучасний стан галузі бджільництва варто підкреслити, що Україна – одна з провідних держав світу, яка має розвинене бджільництво, що забезпечує запилення ентомофільних сільськогосподарських культур, виробництво достатньої кількості меду, воску, квіткового пилку, прополісу, маточного молочка, бджолиної отрути для потреб населення харчової,

медичної, парфумерно-косметичної й інших галузей та для експортних потреб.

Бджільництво України має запиловально-медовий напрям. Десята частина бджолосімей планети знаходиться на наших пасіках, а з майже 400 тис. т меду, що виробляється щорічно на всій землі, сьома частина припадає на українського виробника. За даними Міністерства статистики, в усіх категоріях господарств налічується до 3 мільйона бджолиних сімей. Щорічне виробництво меду на пасіках усіх категорій господарств складає від 40 до 60 тис. т, об'єм експорту меду – близько 3–5 тис. т. Валове виробництво воску – 1,2–1,4 тис. т. Важливим економічним показником галузі є виробництво додаткових продуктів бджільництва – прополісу, квіткового пилку, маточного молочка, трутневого гомогенату, бджолиної отрути, які є основою виготовлення низки цінних лікувальних препаратів та продуктів харчування. На жаль, виробництво цих продуктів зменшується через відсутність їх збуту.

За часів СРСР на території України було близько 5 млн бджолиних сімей, які давали майже 60 тис. т валового меду на рік. Це означає, що одна бджолина сім'я виробляла майже 12 кг меду на рік при потенціалі до 100 кг, що свідчить про низьку ефективність державного сільського господарства [6]. У результаті масової загибелі бджіл взимку-навесні 2002–2003 рр. бджолосімей залишилося трохи більше трьох мільйонів (табл. 2). Валове виробництво меду нині оцінюється в 50 тис. тонн, даний показник коливається від 40 до 60 тис. т. Тобто ефективність середньої бджолиної сім'ї зросла більш як у півтора рази – до 20 кг на рік. Її нижня межа майже зрівнялася з роздрібною ціною цукру. Національною програмою розвитку бджільництва до 2011 року, передбачалося збільшення за цей час кількості бджолиних сімей в Україні до 6 млн, виробництва меду – до 120 тис. тонн, а його експорту – до 20 тис. т.

Ринок меду та іншої бджолопродукції в Україні не має сталого розвитку і формується стихійно і незлагоджено. Аналіз статистичних даних розвитку галузі в країні за останні 10–15 років засвідчує, що приріст бджолосімей спостерігався здебільшого за рахунок приватного сектора і нині у ньому утримується 90% бджолиних сімей. Так, в особистих господарствах виробляється близько 40% меду в країні, їхній продукт, як правило, не потрапляє на ринок чи потрапляє туди в незначних об'ємах. Третина від загального виробництва меду припадає на невеликі приватні комерційні пасіки. Великі сільгоспідприємства виробляють близько 5% меду; стільки ж припадає і на лісгоспи, більшість із яких мають свої пасіки. Особливістю українського бджільництва являється дрібно-товарне виробництво: якщо кількість невеликих бджолиних господарств кожного року збільшується на 10–15%, то великих підприємств більше не з'являється.

Таблиця 2. Кількість бджолиних сімей у всіх категоріях господарств України, тис. т

Області	Рік				
	2002	2004	2006	2008*	2011*
АР Крим	93,8	111,3	120	140	170
Вінницька	207,2	195,5	220	250	290
Волинська	15,7	20,9	35	45	55
Дніпропетровська	165,3	174,9	200	227	290
Донецька	262,3	305,5	320	340	380
Житомирська	100,6	128,9	145	170	190
Закарпатська	101,2	51,6	115	124	150
Запорізька	161,0	163,8	180	237	280
Івано-Франківська	142,7	147,0	160	170	190
Київська	72,9	49,2	100	124	150
Кіровоградська	126,3	123,9	140	190	260
Луганська	101,6	63,7	120	160	210
Львівська	35,3	66,0	75	85	95
Миколаївська	127,1	126,6	150	180	220
Одеська	97,0	129,9	145	170	180
Полтавська	116,6	146,8	170	219	250
Рівненська	38,1	40,6	50	55	75
Сумська	139,8	126,6	190	230	290
Тернопільська	66,8	65,5	100	110	115
Харківська	112,6	149,8	175	200	226
Херсонська	37,3	58,2	75	114	164
Хмельницька	154,1	189,8	200	220	240
Черкаська	174,5	185,1	210	228	260
Чернівецька	98,6	97,9	115	125	140
Чернігівська	62,1	61,4	90	114	130
ВСЬОГО:	2810,5	2980,4	3600	4227	5000

* – прогнозні дані

Джерело: [21].

Загалом обсяг виробництва у бджільництві оцінюється в півмільярда гривень, що відповідає середній ціні меду 8,3 грн за кг. Закупівельна ціна на мед в Україні становить сьогодні 5–10 грн. за кг. Закупівельна й роздрібна ціни на мед відрізняються втричі. В даній ситуації перед виробниками постає дилема, продавати дешево посередникам чи самостійно шукати канали реалізації і організувати агробізнес самостійно, проте це веде до збільшення трансакційних витрат і зменшення прибутку. Виходом з даної ситуації може бути налагодження експортоорієнтованого виробництва. Для порівняння: роздрібна ціна на мед у країнах Європи сягає кількох євро за кілограм, тобто, у 2,5–3 рази вища, ніж у нас. В Україні експорт медової продукції незначний, хоча попит світового ринку на мед поки що не задовільнений і зростає.

Забезпечити його власним виробництвом більшість країн не може через обмеження потенціалу медозбору. Ринкова ніша в продукції бджільництва поки що не заповнена. Проте у розвинених країнах діють надзвичайно жорсткі норми та стандарти щодо якості меду. Для здійснення поставок у ці країни необхідно надати пакет документів, які підтверджують якість. В Україні тривалий час були відсутні самі стандарти якості на продукцію бджільництва – діяв ГОСТ 1987 року. Нові стандарти розроблені тільки у 2006 р. і не до кінця пройшли процес затвердження у відповідних інстанціях. В Україні існує дві лабораторії, які можуть видати сертифікат якості – у Києві та Львові, проте позитивні результати експертизи не обов'язково будуть підтверджені в європейських лабораторіях. Ціна даних послуг для дрібних товаровиробників теж завелика. Також проблемою є те, що вітчизняний мед досить високої якості, але вміст антибіотиків та інших лікарських речовин перевищує допустимі межі.

З метою оцінки макросередовища та забезпечення конкурентоспроможності галузі бджільництва в умовах посилення економічних інтеграційних зв'язків держави доцільно провести SWOT аналіз (рис. 1).

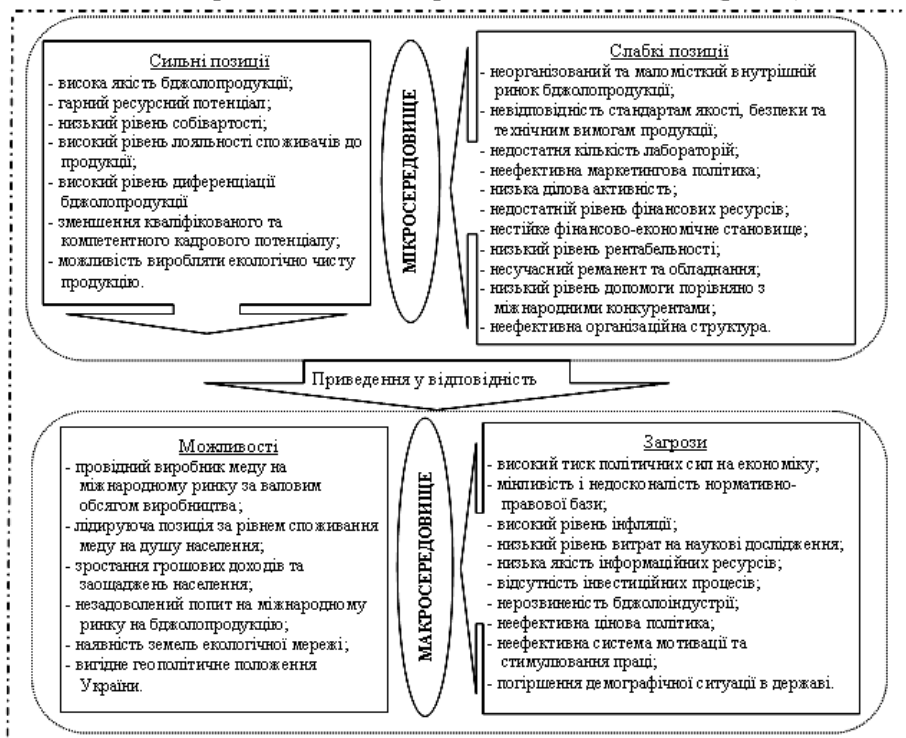

Рис. 1. SWOT аналіз потенціалу галузі бджільництва України

Джерело: власні дослідження.

Аналіз зовнішнього середовища свідчить про деструктивний вплив факторів макросередовища, які зумовлюють обмежену місткість вітчизняного ринку бджолопродукції та неможливість за даних умов мати експортоорієнтовану спрямованість галузі. Таким чином, навіть великому оптовику вигідно продати український мед за кордоном досить важко. Можна продати дешево. Наприклад, у Польщу, де український продукт змішують із дорогим ЄС-івським чеським медом, який вважають одним із найкращих у Європі. Отриманий мед із високими характеристиками, але нижчою ціною продають до Німеччини, Британії та Франції під виглядом чеського та польського. Отже, в даних умовах передусім необхідне створенням ефективної сертифікаційної бази, тому що вітчизняна медова промисловість буде приречена на кустарний рівень, а український ринок заповнять європейською продукцією.

Необхідна також державна підтримка у відповідності до вимог “жовтого, блакитного та зеленого кошків”. Одним із потенційних способів державної підтримки може стати укрупнення виробництва, створення потужних бджолярських підприємств, у яких базуватимуться тисячі бджолиних сімей. Такі компанії займуть лідируючу позицію і їм, звичайно, буде набагато легше продавати свою продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, вони могли б мати власні торговельні марки, фасувальні лінії, магазини.

Висновки

Оцінка сучасного стану галузі бджільництва України показує, що країна входить до п'ятірки головних виробників меду за валовим обсягом виробництва і за споживанням цього продукту на душу населення. В галузі бджільництва зайнято близько 700 тис. осіб, що становить 1,5 % від населення країни. Так, річний обсяг виробництва в середньому за останні роки становить 50 тис. т, споживання на душу населення становить 1,2 кг на рік. У приватному секторі утримується 90% бджолиних сімей. Закупівельні ціни нижчі від європейських майже у 3 рази і становлять 5–10 грн за кг. Національний ринок даної продукції неорганізований і хаотичний, проте за умови його раціональної організації має значний експортний потенціал. В умовах посилення дії інтеграційних процесів і міжнародної конкуренції виходити на світові ринки необхідно з високоякісною продукцією. Однією з головних експортоорієнтованих галузей України потенційно може стати продукція бджільництва, адже світовий попит на дану продукцію не задоволений. Вітчизняна бджолопродукція відрізняється високою якістю і за умови сертифікації може гідно конкурувати на міжнародних ринках.

Стимулювання розвитку експортного потенціалу галузі можливе лише на засадах сучасних структурно-трансформаційних перетворень у сільсько-господарстві з метою стабілізації та нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції. Здійснення зовнішньоекономічної діяльності потребує дотримання насамперед національних інтересів. Домогтися ши-

рокого застосування протекціоністських заходів щодо імпорту товарів і обмеження конкуренції з боку зарубіжних фірм та інших партнерів на внутрішньому ринку можна лише за умови становлення власного виробництва та відповідного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження будуть направлені на виявлення експортного потенціалу галузі та аналіз індустрії бджільництва України. Необхідно в даних умовах розробити методологічні засади забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного бджільництва в умовах глобалізації світового ринку продовольства.

Література

1. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України / П.Т. Саблук, А.А. Фесина, В.І. Власов та ін.; За ред. П.Т. Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 242 с.
2. Басков А.Я., Туленков Н.В. Методологія наукового дослідження: Навчальн. допомога. – К.: МАУП, 2002. – 216 с.
3. Букрєєв А., Деготюк В. Ринок продукції бджільництва // Український пасічник. – 2002. – № 5. – С. 26–30.
4. Гончарук А. Україна та світова організація торгівля: стан переговорів та очікування // Вступ України до СОТ: новий виклик економічній реформі – К.: Альфа-принт, 2003. – С. 51–59.
5. Зоря С. Субсидування сільського господарства: досвід зарубіжних країн та можливості і доцільність його використання в Україні // Економіка України. – 2003. – № 8. – С. 61.
6. Кукса В. Смогастий ринок. Якщо в Україні не залишиться сала, їстимемо мед // Дзеркало тижня. – 2006. – № 31 (610) – С. 10–15.
7. Мармоза А.Т. Практикум з теорії статистики. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 344 с.
8. Могильний О. Спільна аграрна політика Європейського Союзу щодо сталого сільського розвитку: уроки для України // Економіка АПК. – 2004. – № 7. – С. 3-4.
9. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.
10. Попович И. В. Методика экономических исследований в сельском хозяйстве: Учеб. пособие для студентов с.-х. вузов по экон. спец. – 4-е изд., перераб. – М.: Экономика, 1982. – 216 с.
11. Саблук П.Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті // Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 638 с.
12. Саблук П.Т. Україна в міжнародних аграрних відносинах: торговельний аспект // Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. – К.: Либідь, 2002. – С. 193–209.

-
-
13. Сидоренко О.О. Членство в СОТ і національна агросфера // Ринкові перетворення в АПК України: 36. наук. пр. / НАН України. Ін-т економіки. – К., 2002. – С. 124.
  14. Статистичний щорічник "Сільське господарство України за 2006 рік" // Державний комітет статистики України: За заг. кер. Ю.М. Остапчука. – К., 2007. – 356 с.
  15. Тринько Р.І. Методика економічних досліджень. – Львів, 1999. – 356 с.
  16. Ференчук В.І. Заготівля продуктів бджільництва в Україні // Пасіка. – 2005. – № 6. – С. 6
  17. Фон Крамон-Таубадель Ш., Штрівє Л. Реформа спільної аграрної політики ЄС та стратегія аграрної політики дня України // Україна на шляху до Європи / За ред. Л. Хоффмана та Ф. Мьоллерса. – К.: Фенікс, 2001. – 397 с.
  18. Цехмістренко Г.А. Аналіз світової структури виробництва і торгівлі медом. // Пасіка. – 2006. – № 1. – С. 26–29.
  19. Чехов С. Маркетинг продукції бджільництва // Економіка АПК. – 2002. – № 3. – С. 100–102.
  20. G'orecki I. Analysis of agricultural and food production in the context of global trade and enlargement of European Union. // Problemy rolnictwa S'wiatowego. – Warszawa: S G G W, P. 17–29.
  21. <http://www.beekeeping.com.ua>
-
-